
Considerații privind actele și scriptele breslelor din Transilvania (secolele XV-XVI)*

Lidia GROSS

Cuvinte cheie: practica scrierii, bresle, statute, registre ale breslelor Brașov, Cluj, Sibiu

Keywords: writing practice, guild, statute, guild register, Brasov, Cluj, Sibiu.

Introducere

În istoriografia românească, tema supusă analizei în studiul de față, nu se regăsește ca abordare punctuală, practica scrierii asociată comunităților meșteșugărești sau breslelor din Transilvania, reprezentând un aspect secundar (sau chiar inexistent) în cercetările întreprinse¹. Tentativa de față se lansează, astfel, pe un teren mai puțin prietenos, încercând să descifreze datele pe care sursele specifice (reglementări, registre, statute, acte emise de bresle) le cuprind și să răspundă unora, măcar, dintre întrebările pe care acestea le ridică: când recurg meșteșugarii la cuvântul scris (scripte), cine scrie, în ce limbă se scrie, pentru cine se scrie? În ce măsură aceste izvoare istorice pot fi relevante pentru nivelul de instruire (cultură) al acestei categorii urbane, pentru dezvoltarea limbilor vernaculare (se scrie în limbile germană și maghiară și înainte de impunerea Reformei religioase), sau pentru procesul de laicizare a scrierii?

Tema este extrem de generoasă, nu numai din punct de vedere al coordonatelor temporale (secolele XV-XVI) și spațiale (orașe și târguri din Transilvania voievodală), ci și din punct de vedere al aspectelor pe care le implică, motiv pentru care demersul de față, are în vedere comunitățile meșteșugărești doar din trei centre urbane, Brașov, Cluj și Sibiu, în primul rând datorită accesibilității izvoarelor, în mare parte editate², (mai puțin Registrele breslelor, care sunt doar parțial/fragmentar publicate și în număr restrâns) și, în al doilea rând, datorită reprezentativității acestora pentru spațiul transilvan. Chiar și cu această restrângere „teritorială”, abordarea de față nu își poate propune o analiză exhaustivă a subiectului (care ar depăși oricum cadrele unui articol), ci doar să puncteze principalele aspecte pe care acesta, în opinia noastră, le presupune. Schema de cercetare propusă (desigur perfectibilă) vizează principalele categorii de izvoare care, printr-o analiză

* O variantă în limba engleză a studiului, cu titlul „Scripta mechanicorum: Craftsmen and Writing Praxis in Medieval Transylvania (15th -16th Centuries) – Preliminary Considerations”, a fost publicată în Suplimentul Anuarului Institutului de Istorie «G. Barițiu», Series Historica”, Supplement 1 (online), 2015, în Susana Andea și Adinel Ciprian Dincă, editori, *Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania*, pp. 49-65, disponibil la <http://www.historica-cluj.ro/suplimente/SuplimentHistorica2015/3.pdf>, elaborat în cadrul grantului Ministerului Educației Naționale – CNCS-UEFISCDI nr. PN-II-2002-4-0579.

1 Deși bibliografia breslelor din Transilvania medievală este relativ bogată, în istoriografia românească puținele referiri la tema de față le-am regăsit la: Pascu, Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 303 și p. 306; Goldenberg, Samuel, *Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, pp. 200-202.

2 Jakab, Elek, *Oklevéltár Kolozsvár Története*, I, Buda, 1870, 420 p.; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Neunter Band, Zunfturkunden (1420-1580)*, bearbeitet von Gernot Nussbächer und Elisabeta Martin, Kronstadt/Heidelberg, 1999, 458 p. (în continuare: *Quel. Kron.*, IX); *Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt, Zweiter band: Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stülen (1224-1579)*, hrsg. von Monica Vlaicu, Radu Constantinescu, Adriana Ghibu, Costin Feneșan, Cristina Halichias und Liliana Popa, Hermannstadt/Heidelberg, 2003, 580 p. (în continuare: *Quel. Herman.*, II).

aprofundată din punct de vedere paleografic și diplomatic și, de asemenea, prin raportarea lor la posibilitățile de instruire ale populației urbane, pot deveni relevante pentru subiectul supus atenției noastre.

Este cunoscut faptul că orașul medieval, prin instituțiile pe care le dezvoltă, creează condițiile cele mai favorabile pentru perfecționarea și laicizarea scrierii³. De la cuvântul scris, perceput ca modalitate miraculoasă de cunoaștere a faptelor, multe secole apanaj al clerului, la însemnările rapide și uneori dezordonate dintr-un registru de breaslă, de exemplu, practica scrierii a traversat un proces de transformare, în care comunitățile meșteșugărești au avut un rol activ alături de celelalte instituții urbane.

Breasla reprezintă una dintre multiplele forme de asociere ce alcătuiesc societatea medievală, al cărui criteriu de coagulare îl constituie profesia. Este o instituție specifică organizării profesionale în evul mediu care, beneficiind de personalitate juridică (*universitas, corpus*) poate emite acte întărite cu pecete proprie. Chiar dacă în istoriografia română s-a configurat imaginea breslei ca grup social „închistat” sau „anchilozat”, izvoarele istorice relevă o realitate mai nuanțată, care o reabilitează. Odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și a organizării profesionale, comunitățile de artizani se dovedesc a fi flexibile și chiar dinamice, însușiri concretizate în multitudinea funcțiilor asumate. O dovadă o reprezintă și atitudinea receptivă față de ideile Reformei, comunitățile meșteșugărești situându-se în avangarda acceptării lor, înainte ca acestea să fie impuse de Universitatea săsească în anul 1550, după cum o ilustrează numeroasele statute noi, „curățate” de elementele considerate „învechite și inutile”, emise la Brașov și Sibiu în anii 1539-1540. Ținând seama că în primele decenii ale veacului al XVI-lea, breasla, prin devoțiunea unui sfânt protector, contribuie încă, împreună cu fraternitățile meșteșugărești și confreriile stării laice, alături de instituțiile eclesiastice consacrate, la organizarea vieții religioase în orașul sau târgul medieval, prin renunțarea oficială la aceste manifestări (stabilită în noile statute) își dezvoltă caracterul adaptabil și novator.

Considerăm că practica scrierii în cadrul asociațiilor de meserii este strâns legată de dezvoltarea meșteșugului și a organizării profesionale și, de asemenea, dependentă de existența școlilor care să asigure instruirea elementară (scris, citit, socotit) celor ce le frecventează. Existența unei rețele școlare, la nivel urban, este atestată în Transilvania din prima jumătate a secolului al XIV-lea (în capitlul de Orăștie). În cele trei orașe supuse atenției noastre, cronologia este următoarea: Sibiu-1380, Brașov-1388, Cluj-1405⁴. Faptul că din a doua jumătate a secolului al XV-lea, tot mai mulți fii de meșteșugari din marile orașe ale Transilvaniei se înscriu la universități europene, arată nu numai eficacitatea acestor școli în asigurarea unui nivel de instruire care să permită frecventarea unor instituții de învățământ superior⁵, ci și starea materială a acestei categorii urbane, care înregistrează în această perioadă o deplină maturizare instituțională.

Îndeosebi de la mijlocul veacului al XV-lea și din primele decenii ale celui următor ne parvin majoritatea izvoarelor pe care le analizăm în cele ce urmează, acestea relevând faptul că evoluția profesională impunea fixarea în scris a regulilor de practică meșteșugărească și a celor ce vizau organizarea și funcțiile breslei, ca o necesitate nu numai pentru buna desfășurare a activităților, ci și pentru recunoașterea juridică, prin intermediul statutelor confirmate de magistratul urban, a corporației de meserii, care dobânda, astfel, personalitate juridică, în calitate de *universitas*.

A. Statute și/sau reglementări

Pentru a dezvolta acest subiect am considerat necesară o clarificare semantică, în context istoric, a celor doi termeni, anume „reglementare” (normă) și „statut”, apelând la o analiză din punct de vedere diplomatic a acestor izvoare. Menționez că diferența între simplele reglementări/hotărâri și statute (inexistentă în istoriografia românească) a fost sesizată și de editorii seriei de documentare „Urkundenbuch”, în rezumatul documentelor făcându-se, în unele cazuri, distincția între „Bestimmungen” (hotărâri, decizii) și „Satzung” (statut). În contextul temei de față, reglementările sunt mai relevante pentru activitatea scripturistică a co-

3 Jakó, Sigismund, „Les débuts de l'écriture dans les couches laïques de la société féodale en Transylvanie. Considérations sur l'étude de la paléographie sur de nouvelles bases”, în *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe congrès des sciences historiques Rome 1955*, Bucurest 1955, p. 221.

4 Teutsch, Friedrich, *Geschichte der evangelische Kirche in Siebenbürgen*, I, Hermannstadt, 1921, p. 135; Jakó, Sigismund, *op.cit.*, p. 214; Philippi, Maja, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert*, Bukarest, 1986, p. 226.

5 Sibiu, Brașov și Cluj sunt centre urbane care asigură cei mai mulți studenți la universitățile europene în intervalul: secolul XV-1521. În: Tonk, Sándor, *Erdélyek egyetemjárás a középkorban*, I, Bukarest, 1979, p. 68.

munităților profesionale, deoarece unele dintre ele sunt scrise chiar de către meșteri, spre deosebire de statute, care sunt acte oficiale emise de magistratul urban sau Universitatea săsească.

Așa cum am menționat deja, pe măsura dezvoltării și perfecționării activităților meșteșugărești, dar și a formelor de organizare profesională, se impune fixarea în scris a normelor, regulilor, pe care fiecare comunitate meșteșugărească și le stabilește, asumă, respectă, menite să asigure atât buna desfășurare a activităților practice, cât și buna funcționare a breslei. Odată consemnate, acestea devin **reglementări sau norme**, ce se caracterizează prin câteva aspecte specifice:

a) Reglementările, redactate în majoritatea cazurilor într-o limbă vernaculară (respectiv germană), se regăsesc scrise atât în cadrul registrelor de breaslă⁶, cât și pe suport independent: pergament sau hârtie, pe o foaie sau pe mai multe legate sub formă de caiet⁷. Într-un singur caz, acestea sunt redactate în limba latină și, după caligrafia desăvârșită, cu siguranță sunt scrise de un notar; e vorba de reglementările breslei aurarilor din Cluj, ce datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea⁸, dar înainte de anul 1473, an în care are loc confirmarea lor de către sfatul orașului⁹. Redactarea anterioară a reglementărilor, pe șapte foi de pergament, sub formă de caiet (lipsește foaia de început), e confirmată chiar de statutul din anul 1473 (păstrat doar sub formă de copie în limba germană), care menționează un „registern” pe care cei patru staroști sau țeh-meșteri l-au prezentat în fața sfatului orașului și din care au fost copiate „regulile și rânduelele” (*dy selbigin gesacz und ordenungin*), pentru a fi întărite și confirmate prin mărturia scrisului¹⁰.

b) Normele sau reglementările sunt stabilite de obicei de către toți meșterii¹¹, fixarea lor în scris fiind decisă de către țeh-meșteri. De exemplu, în reglementările breslei croitorilor din Sibiu (1485) este specificat: „... de ziua Sfântului evanghelist Marcu (25 aprilie) prevăzătorii și înțelepții staroști din breasla croitorilor ... au pus să se scrie cu voia cinstiților și înțelepților meșteri din întreaga breaslă obiceiul și îndreptăcirile lor, astfel ...”¹². Sau, alt exemplu, din reglementările breslei aurarilor, tot din Sibiu (1491): „înțelepții domni și meșteri din întreaga breaslă a meseriei aurarilor din Sibiu au pus să se scrie obiceiurile și îndreptăcirile breslei („Gewonheit und Gerechtheit”) ... cum din bătrâni au făcut-o din timp în timp ...”¹³.

c) Reglementările redactate arareori în latină (titlul apare uneori în această limbă)¹⁴ nu au o formă definitivă/ un format fix, adeseori fiind sesizabile modificări, ștersături sau adăugiri, chiar și după decenii de la varianta inițială, pe măsură ce evoluția meșteșugului sau noile realități economice le impun. De exemplu, reglementările breslei cojocarilor din Brașov, fixate în scris în anul 1424¹⁵, odată cu debutul registrului breslei, suferă completări în anii 1450 și 1466 însumând în final 21 de articole (germană, parțial latină). Aceeași breaslă recurge în anul 1528 la o „înnoire” a acestora (după aproape un secol de la prima variantă) rezultând „*Die Statuta oder Gesetzt der Erligen Czech der Kyrsner*” – 27 de articole¹⁶ consemnate în același registru, supraviețuitor în timp.

Cine le scria? Iată una dintre întrebările cărora acest demers încearcă să răspundă, fixând un punct de sprijin pentru inițiativele viitoare.

6 De exemplu: reglementările breslei croitorilor din Sibiu, 1485 (*Quel. Herman.*, II, pp. 168-175, nr. 66); reglementările breslei aurarilor din Sibiu, 1494 (*Ibidem*, II, pp. 213-220, nr. 78); reglementările breslei blănarilor/cojocarilor din Brașov, 1424 (*Quel. Kron.*, IX, pp. 24-28, nr. 2).

7 De exemplu: reglementările breslei postăvarilor din Sibiu, cca. 1500 (*Quel. Heman.*, II, p. 234-239, nr. 82); reglementările breslei turnătorilor în cositor din Sibiu, cca. 1500 (*Ibidem*, II, pp. 230-234, nr. 81); reglementările breslei cojocarilor tot din Sibiu, 1520, (*Ibidem*, II, p. 269-278, nr. 95).

8 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI, hrsg. von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer und Konrad G. Gündisch, Bukarest, 1981, pp. 560-563, nr. 3974 (în continuare: *Ub.*)

9 *Ibidem*, VI, pp. 563-565, nr. 3955.

10 „... mit pryfflichin hantschriften besorget, befestiget und beschreibin sollen werdin” (*Ibidem*, VI, p. 564).

11 „Item dy erberen meyster haben das beschlossen...”, în reglementările breslei cojocarilor/blănarilor din Cluj din anul 1488. (Jakab, Elek, *op.cit.*, I, p. 285).

12 *Quel. Herman.*, II, p. 172.

13 *Ibidem*, II, p. 217.

14 Reglementărilor breslei aurarilor din Cluj, ante 1473 și, câteva articole din reglementările breslei cojocarilor din Brașov, 1424, menționate de asemenea, sunt redactate în latină.

15 *Quel. Kron.*, IX, pp. 24-28, nr. 2.

16 *Ibidem*, IX, pp. 146-150, nr. 73.

Ștefan Pascu afirmă în lucrarea sa „Meșteșugurile din Transilvania”, și redau în esență, că fiecare breaslă are un notar sau diac, funcție îndeplinită la început de cel mai tânăr dintre staroști, iar mai târziu de unul dintre meșterii tineri care se pricepeau la scris și socotit¹⁷. Potrivit izvoarelor istorice și îndeosebi a registrelor de breaslă, tabloul nu este atât de „idilic”.

Desigur, sunt meșteri în cadrul unor bresle implicați în activitatea scripturistică, al căror nume (în unele cazuri) s-a păstrat, după cum există și calfe capabile să se îngrijească de registrul fraternității proprii, dar există și situații în care breasla recurge la serviciul unui notar pe care îl plătește pentru a asigura redactarea scripturilor pe care activitatea asociației profesionale o presupune.

Revenind la reglementările breslelor, ce reprezintă doar un compartiment al scripturilor pe care comunitatea meșteșugărească le redactează prin „forțe proprii” (meșteri) sau notari ai orașului, menționăm numele a doi scribi, probabil meșteri, care au ținut să nu treacă în uitare. Primul este Cristanus Baconi, care în anul 1488 desăvârșește Reglementările breslei cojocarilor din Cluj (redactate în limba germană), sub titlul latin „Lex”¹⁸. Johann Frydsch¹⁹, cel de al doilea scrib, așterne în 1520, pe un pergament, format caiet, tot în limba germană, cele 20 de articole „înnoite” ale Rânduielilor breslei cojocarilor din Sibiu²⁰. Ambele acte au fost redactate prin intervenții datorate mai multor mâini, unele ulterioare (în cele de la Cluj se identifică trei caligrafii).

Deși fixate prin scris pentru a fi cunoscute și respectate de către membrii breslei și pentru a fi transmise celor noi intrați, reglementările nu depășesc spațiul privat, reprezentat de comunitatea meșteșugărească. Confirmarea, întărirea acestora de către sfatul orașului, Universitatea săsească (în cazul statutelor comune), sau notarul public, le conferă valoare juridică, recunoaștere, autoritate în spațiul public, ele devenind acte cu caracter oficial ce se încadrează, din punct de vedere diplomatic, în categoria mai largă a actelor private autentice (Privaturkunden). Le-am denumit doar pe acestea **statute** pentru a le distinge de reglementări, cele care nu au o validare venită din exteriorul breslei: magistratul urban, Universitatea săsească sau un notar public. Mai mult, statutele se diferențiază de reglementări nu numai prin valoarea juridică, ci și prin conținut (sunt mai cuprinzătoare, reglementările reprezentând doar o parte din textul sau cuprinsul) și structura (tripartită) în care se pot identifica părți constitutive, specifice documentelor (Urkunden). Astfel:

1) **Protocolul inițial**²¹ în care sunt furnizate date despre emitent: judele, sau magistrul/primarul orașului (*judex, magister civium, Richter*) împreună cu sfatul orașului (*iudices et iurati cives civitatis; iurati consules civitatis; geschworne Burger der Stadt*)²², notarul public²³ sau Universitatea săsească²⁴, urmate de adresa, adesea

17 Pascu, Ștefan, *op.cit.*, p. 306.

18 Jakab, Elek, *op.cit.*, I, pp. 285-289, nr. 178. Pentru a dovedi și cunoștințe de limbă latină Cristanus Baconi încheie astfel: *Item sic est finis per manus Cristani Baconi in der/die ? Saturni cum Sociis (29 noiembrie), sub anno Domini MCCCCCLXXXVIII.* (p. 289).

19 Un Johann Frydsch apare în Registrele de impozite ale orașului Sibiu, în calitate de colector în fruntea unei duodecimale, pe parcursul anilor 1485-1487, în anul 1501 fiind menționată în lista de cheltuieli a vilicului suma de 2 florini pentru nunta fiului său (*Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation*, I, Hermannstadt, 1880, pp. 102, 105, 110, 111, 135, 136, 359).

20 „*In nomine domini Amen. Item, dy Gerechtheit der Herren und Mayster der Kürschner Czech yn der Hermannstatt, verrynnt und geschryben durch Johann Frydsch yn dem Jar nach Christ Geburth 1520*” (*Quel. Herman.*, II, p. 269).

21 Exemplu de protocol inițial: „*Nos, magister Thomas Altenberger, magister civium, iudices et iurati cives civitatis Cibiniensis, memorie commendamus tenore presencium significantes quibus incumbit universis presentibus et futuris etc. Cum nos certo die ad officia reipublice in consistorio civitatis nostre pariter consedissemus, comparuerunt coram nobis providi viri Matthias Heen de Burgberg, Cristofferus de Braschovia et Andreas Sybeth de Grosschewren, artis et czeche linificum magistri nomine et in persona omnium et singulorum aliorum magistrorum artis eiusdem, qui exhibuerunt et presentarunt nobis ceros articulos infra scriptos, supplicantes nobis sepe numero ut eosdem confirmare, roborare et pro uberiori eorum conservacione manutenere deberemus, quos articulos pro maiori cautela, materna lingua presenti literis conscribi fecimus*”. (*Ibidem*, II, p. 183).

22 .De exemplu statutele; pentru Sibiu: 1487 noiembrie 9 (*Quel. Herman.*, II, p. 183), 1520 iunie 8 (*Ibidem*, II, p. 264); pentru Brașov: 1511 ianuarie 24 (*Quel. Kron*, IX, p. 93), 1511 septembrie 25 (*Ibidem*, IX, p. 97), 1532 iulie 15 (*Ibidem*, IX, p. 153); pentru Cluj: 1479 decembrie 13 (*Ulb.*, VII, hrsg. von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch und Gernot Nussbächer, Bukarest, 1991, p. 221), 1507 februarie 26 (Jakab Elek, *op.cit.*, I, p. 315), 1516 februarie 25 (*Ibidem*, I, p.342).

23 Statutul breslei mănușarilor din Sibiu emis la 21 noiembrie 1523 de către Greger Mayer din Nürnberg, notar public: „*Und ich Greger Mayer, Nuernberger, aus des Bistum Regenspurg Erpon aus bebstlichen Gewalt, offenwarw Schreyber pin gegenwertig gewest der Samblung der obgemelten erlichen Czech...hab alle die selben beschrieben mit meyner egenen Handt...*” (*Quel. Herman.*, II, pp. 283-287, nr. 99).

24 De exemplu statutele emise la Sibiu din: 1539 iulie 23 (*Ibidem*, II, pp. 308-313, nr. 108), 1540 noiembrie 24 (*Ibidem*, II, pp. 343-347, nr. 118).

contopită cu notificația: „*memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis*” (cu variantele cunoscute).

2) **Textul (Cuprinsul)** debutează cu expoziția ce cuprinde împrejurările sau motivele directe care au determinat emiterea actului, anume înfățișarea reprezentanților breslei, cu precizarea numelor acestora, prezentarea de către aceștia, oral sau în scris, a reglementărilor și solicitarea de a fi confirmate pentru a dobândi o mai mare putere, acceptarea lor de către magistrat și hotărârea de a le valida prin cuprinderea lor în act. Continuă cu obiectul efectiv al actului²⁵, reprezentat de articolele de breaslă (identitate cu reglementările prezentate de conducerea breslei), introduse fie prin pronumele demonstrativ *idem (item)*, fie prin numeralul ordinal *primus, secundus, tertius* etc. Textul se încheie cu formula coroborăției, prin care se enunță redactarea actului și modalitățile de întărire care dovedesc autenticitatea acestuia. Cea mai frecventă formulă este cea consacrată de stilionarul documentelor latine: *in cuius rei memoriam...presentes literas nostras ... duximus concedendas*, sau în variantă germană (pentru statutele din Brașov): *dysen vnserenn offentlige Brieff mit vnserenn grossen Sygel versigelt...gegeben...habenn*²⁶.

3) **Protocolul final** cuprinde elemente de datare²⁷ și, eventual, subscripția, respectiv numele notarului orașului care a scris actul (la Cluj, de exemplu), sau al notarului public care l-a emis (la Sibiu există un caz, anume: statutul breslei mănușarilor din anul 1523, emis de notarul public Greger Mayer din Nürnberg)²⁸.

Menționăm că această structură, cu mici diferențe (cum ar fi de exemplu existența unui preambul care precede emitentul, în cazul unor statute de la Cluj)²⁹ se regăsește la toate statutele analizate, din cele trei orașe, Cluj, Brașov, Sibiu, fiind general valabilă pentru întreg spațiul transilvan.

Apar deosebiri în ceea ce privește forma de redactare. De exemplu, statutele breslelor din Cluj sunt emise sub formă de privilegiu (*presentes literas nostras privilegiales*)³⁰, conferindu-li-se astfel o valoare durabilă, pe când cele din Sibiu și Brașov, sunt sub formă de scrisoare deschisă (*presentes literas nostras patentes, offentlige Brieff*)³¹, ceea ce presupune un caracter provizoriu, poate mai potrivit tipului de act, ținând seama de dinamica meșteșugurilor.

Diferențe apar și în ceea ce privește limba de redactare: latina pentru statutele din Cluj (chiar dacă reglementările propriu-zise sunt în limba germană), germana pentru cele din Brașov și latina împreună cu germana pentru statutele din Sibiu, anume, în limba vernaculară fiind scrise articolele de breaslă, pentru a garanta o mai mare chezașie a respectării lor, după cum se precizează în expoziție: *pro maiori cautela materna lingua presenti literis conscribi fecimus*³². Fără a întreprinde o analiză în profunzime a acestei realități, ne întrebăm dacă structura etnică a orașului Cluj (germani, maghiari) a impus recursul doar la limba oficială a documentelor (latina), sau/și un spirit mai conservator, tradițional (aici avem în vedere și forma privilegială a statutelor) comparativ cu Sibiul și Brașovul, care ne apar mai sensibile la implicațiile și efectele practice ale acestui tip de act.

25 Pentru exemplificări, documentele menționate la notele 22-24.

26 Exemple de coroborăție, varianta latină: „*In cuius rei evidenciam presentes literas nostras patentes sigili memorate civitatis nostre maiori et autentici subapenso consignatas predictis magistris artis linificum nomine et in persona omnium aliorum magistrorum artis et czeche eiusdem postulantibus ad cautelam duximus concedendas*” (Quel. Herman., II, p. 187); variantă germană: „*Welche obgemelte Punct wnd Artickel wyr Richter, Hon wnd gesworne Purger der obgenante Stat Kronstat czu einem ewigen Gedächtnuß wnd stercker Befestigunck, habenn dysenn wnsrenn Pryeff mit dem anhangen größel/r/nn Sigel wnsrer Stat den obgemelten ersamen kwnsreychen Mesterenn lassen gebenn*” (Quel. Kron., IX, p. 94).

27 Pentru exemplificări, documentele menționate la notele 22-24.

28 Statutul breslei croitorilor din Cluj (11 noiembrie 1475) scris de *Johannes Dobo notarius in premissis* (Ub., VII, pp. 65-68, nr. 4078); statutul breslei funarilor din Cluj (2 aprilie 1486), scris de *Laurentius Reynhart notarius in premissis* (Ibidem, VII, pp. 417-418, nr. 4631); statutul breslei rotarilor/căruțarilor din Cluj (20 decembrie 1515) scris de *Johannes Isaak notarius* (Jakab Elek, op.cit., I, pp. 340-342, nr. 210); statutul breslei aurarilor din Cluj (25 februarie 1516) scris de același *Johannes Isaak notarius, manu propria* (Ibidem, I, pp. 342-344, nr. 211); statutul breslei mănușarilor din Sibiu (21 noiembrie 1523) emis și scris de către Greger Mayer din Nürnberg, notar public (Quel. Herman., II, pp. 283-287, nr. 99).

29 De exemplu, în statutul breslei funarilor din Cluj (2 aprilie 1486), preambulul justifică însăși emiterea documentului prin fragilitatea memoriei, în trecerea timpului, de aici necesitatea consemnării lucrurilor și a faptelor pentru a nu fi date uitării (evidențiază importanța cuvântului scris). Ub., VII, p. 417.

30 Ub., VII, p. 222 (nr. 4324); p. 418 (nr. 4631).

31 Quel. Herman., II, p. 187 (nr. 69); p. 193 (nr. 71); Quel. Kron., IX, p. 141 (nr. 68).

32 Quel. Herman., II, p. 183 (nr. 69).

De asemenea, dacă în statutele emise la Cluj și Sibiu, notificația se prezintă sub formula generală *significamus quibus incumbit universis*³³ sau *significamus quibus incumbit universis presentibus et futuris*³⁴, în cele emise la Brașov formula este mai nuanțată: *allen dy dysen unseren Briff sehen, hören oder leszen werden*³⁵, adică „tuturor celor care vor vedea, vor auzi sau vor citi această scrisoare a noastră”, o formulare ce surprinde modalitățile prin care cei interesați, în primul rând, membrii breslei, iau cunoștință de existența și conținutul statutului, adică: văz, auz sau citit. Putem presupune că această sintagmă reflectă o realitate asumată, anume existența între destinatarii actului și a celor incapabili de a citi sau scrie.

Majoritatea statulelor analizate pentru studiul de față surprind, la nivelul comunităților meșteșugărești, impunerea scrierii în defavoarea oralității în ceea ce privește transmiterea normelor referitoare la activitatea și organizarea profesională. Astfel, în expoziția statulelor este specificat faptul că reprezentanții breslei (țeh-meșterii, de obicei), care solicită magistratului urban confirmarea reglementărilor proprii, le prezintă sub formă scrisă, sintagmele prin care acestea apar menționate reflectând răspândirea practicii scrisului în mediul meșteșugăresc, începând cu mijlocul veacului al XV-lea și începutul celui următor: *quandam cartam certis articulis conscriptam* (Statutul breslei cizmarilor din Cluj, 1481)³⁶, *articulos per eos nobis in scriptis porrectos* (Statutul breslei țesătorilor din Cluj, 1507)³⁷, *quedam Registra super statutis et ordinacionibus eiusdem cehe* (Statutul breslei butnarilor din Cluj, 1507)³⁸, *quandam cartam papyream* (Statutul breslei rotarilor-căruțarilor din Cluj, 1515)³⁹, *quantam scedam papiream super certis decretis, statutis et ordinacionibus* (Statutul breslei aurarilor din Cluj, 1516)⁴⁰, *certos articulos infrascriptos* (Statutul breslei țesătorilor din Sibiu, 1487)⁴¹, *constitutiones ipso-rum...in pergamento materna lingua conscriptas* (Statutul breslei pictorilor, tâmplarilor, sticlarilor și sculptorilor în lemn din Sibiu, 1520)⁴², *diese nachgeschriebene Artickel* (Statutul breslei arcarilor din Brașov, 1505)⁴³, *yre Statut wnd Artickel dy sy wns haben scryffthlich geczeigt* (Statutul breslei aurarilor din Brașov, 1511)⁴⁴, *dy Artikel auff Pergamen geschriben* (Statutul breslei pictorilor, tâmplarilor, sticlarilor și sculptorilor în lemn din Brașov, 1523, după modelul celui din Sibiu)⁴⁵.

Referirile la „obiceiurile vrednice de laudă, păstrate din vechime” (*antiquas et laudabiles consuetudines more alias ab antiquo observatas*)⁴⁶ și transmise pe cale orală (din generație în generație), în susținerea cererii de confirmare, sunt relativ puține în statutele analizate, fapt relevant pentru „triumful” cuvântului scris la nivelul meseriilor, în cadrul cărora asistăm la o multiplicare a scriptelor și actelor, la cumpăna secolelor XV-XVI.

Statutul de breaslă constituie un act public important din punct de vedere al conținutului: reglementează activitatea meșteșugărească, organizează asociația profesională și asigură un echilibru social prin stabilirea unor norme de conduită, a unui cod moral. El devine relevant pentru gradul de maturizare al comunităților profesionale, reflectând relația acestora nu numai cu „lumea cuvintelor” ci și cu instituțiile conducătoare ale orașelor în care, adesea, meșteșugarii sunt prezenți: administrația urbană și Universitatea săsească trebuie să se adapteze cerințelor impuse de artizani, utilizând fie limba vorbită (germana) în redactarea actelor publice, fie o limbă comună, oficială, (latina) acolo unde componența etnică o impune (la Cluj). Acesta este unul dintre motivele pentru care am stăruit asupra caracterizării acestui tip de document, chiar dacă pentru tema de față reprezintă o sursă indirectă.

33 *Ibidem*, II, p. 183 (nr. 69).

34 *Ub.*, VII, p. 417 (nr. 4631).

35 *Quel. Kron.*, IX, p. 153 (nr. 76).

36 *Ub.*, VII, p. 261, (nr. 4393).

37 Jakab, Elek, *op.cit.*, I, p. 315 (nr. 194).

38 *Ibidem*, I, p. 312 (nr. 193 a).

39 *Ibidem*, I, p. 341 (nr. 210).

40 *Ibidem*, I, p. 342 (nr. 211).

41 *Quel. Herman.*, II, p. 183 (nr. 69).

42 *Ibidem*, II, p. 265 (nr. 94).

43 *Quel. Kron.*, IX, p. 83-84 (nr. 34).

44 *Ibidem*, IX, p. 93 (nr. 40).

45 *Ibidem*, IX, p. 139 (nr. 68).

46 Statutul breslei fierarilor din Cluj (1477), *Ub.*, VII, p. 150 (nr. 4203).

B. Registre de breaslă (registru breslei)

Din perspectiva temei ce ne interesează, registrele de breaslă ar putea constitui un subiect în sine. Cu toate acestea, în istoriografia românească referirile sunt doar tangențiale din acest punct de vedere, pe de o parte din cauza numărului redus al acestora în segmentul temporar avut în vedere (secolul XV–mijlocul secolului XVI), iar, pe de altă parte, din cauza interesului istoricilor orientat, îndeosebi, spre aspectele profesionale, economice sau sociale, pe care acestea le relevă.

Istoriografia germană, de exemplu, care a dezvoltat o direcție specială de cercetare în acest sens (Amtsbuchwesen) le încadrează în domeniul mai general al așa-numitelor „Amtsbücher”, alături de registrele orașelor, urbarii, registre funciare, registre de socoteli, de impozite, protocoale etc.⁴⁷

Articolul al treilea din statutul breslei tăbăcarilor din Cluj, e drept, dintr-o perioadă ceva mai târzie (1569), precizează menirea unui registru, astfel: „breasla să aibă un registru (*jahr buch*) în care an de an să se însemneze și să se treacă toate întâmplările survenite, ca, toate sarcinile și condițiile calfelor; de asemenea, meșterii tineri care intră în această cinstită breaslă ... de asemenea, despre cârmuirea părintelui breslei, cum a muncit, bine sau rău, cu cât a contribuit și cu ce a sprijinit interesul obștesc; de asemenea, ce s-a clădit și ce s-a cumpărat în acel an; de asemenea, și întâmplările însemnate care au avut loc în acest an în oraș sau în țară ...”⁴⁸. Până la mijlocul veacului al XVI-lea însă, și chiar după aceea, registrele de breaslă păstrate ne dezvăluie o realitate diferită, care nu corespunde nici acestor cerințe, nici clasificării riguroase pe care Ștefan Pascu o preia din bibliografia anterioară, ca pe un dat imuabil, care identifică patru tipuri de registre pentru fiecare breaslă: 1) registrul staroștilor (registru de ședințe și socoteli); 2) registrul apozilor (registru primirii și eliberării ucenicilor); 3) registrul meșterilor (registru declarării de meșter și al morții lor); și 4) registrul pedepselor⁴⁹ (este posibil ca această clasificare să corespundă veacurilor mai târzii, XVII-XIX).

În cele ce urmează prezentăm câteva dintre cele mai timpurii registre de breaslă, din cele trei orașe, cu mențiunea că ilustrarea de față se bazează pe material edit (Sibiu, Brașov), pentru Cluj, având și material inedit. (Considerăm că publicarea registrelor de breaslă, așa cum s-a făcut și se mai face, anume fragmentar, prin extragerea de date și informații și amplasarea lor cronologică alături de documente și acte, în volume tematice sau de alt tip, nu este cea mai inspirată. Registrul trebuie editat ca un tot unitar, ca un întreg, respectând criteriile științifice ale editării, pentru a putea ilustra, în mod adecvat, evoluția acestuia în trecerea timpului, impedimentele sau progresele înregistrate în redactarea lui, în general, relația meșteșugului cu practica scrierii).

Brașov

1) **Registrul breslei cojocarilor/blănarilor** (1424-1570)⁵⁰, cel mai vechi dintre cele analizate (și, credem, dintre cele păstrate), datorat uneia dintre cele mai puternice bresle din oraș, este scris în limba germană (parțial latină), probabil de către meșteri. Pe lângă reglementările din anii 1424⁵¹ și 1528⁵² în registru sunt consemnate nume de meșteri din anii 1424-1506⁵³ și 1507-1570⁵⁴ și câteva însemnări privind intrarea sau fuga unor ucenici⁵⁵.

2) **Registrul breslei tăbăcarilor** (cca. 1478-1558)⁵⁶. În anul 1558, Augusthen Hans, meșter tăbăcar și „der Czech Wortman” (Wartmann, paznic) așterne în scris *Liber vite*, adică o listă cu numele a aproximativ 200 de meșteri, din acest interval temporar, justificându-și, în limba germană, întreprinderea, în acest fel: „Pentru

47 Hartmann, Josef u. Kloosterhuis, Jürgen, „Amtsbücher”, în *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*. Hrsg. von Friedrich Beck und Eckart Henning, 4. Auflage, Köln, Weimar, Wien, 2004, pp. 40-73.

48 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, p. 201.

49 Pascu, Ștefan, *op.cit.*, p. 303.

50 *Registrum statutorum magistrorum de arte pellificum civitatis Coronensis. A D. Millesimo quadragentisimo XXIII*, în: *Quel. Kron.*, IX, p. 28, *passim*.

51 *Ibidem*, IX, pp. 24-28.

52 *Ibidem*, IX, pp. 146-150.

53 *Ibidem*, IX, pp. 26-34.

54 *Ibidem*, IX, pp. 86-88.

55 *Ibidem*, IX, pp. 34 și 41.

56 *Ibidem*, IX, pp. 64-68. Se păstrează doar sub formă transcrisă într-un registru început în anul 1599.

ca să se înțeleagă mai bine, care dintre meșterii noștri din mai sus numita breaslă vor să folosească și să beneficieze de dreptul de breaslă, pentru ei și pentru urmașii lor, am considerat de cuviință și bine ca să scriem în acest registru numele tuturor meșterilor meșteșugului nostru, al celor mai bătrâni și al celor mai tineri, iar la început pe cei mai vechi⁵⁷. Pe lângă scopul practic precizat (evidența dreptului de breaslă) lista meșterilor, care recuperează și nume vechi de decenii, (practică frecventă în registre), dezvăluie relația comunității meșteșugărești cu propriul trecut, în spiritul acelei *memoria*, pe care o promovează și care contribuie la consolidarea propriei identități. Menționăm că 13 ani mai târziu (1571) îl regăsim pe Augusthen Hans între membrii sfatului orașului⁵⁸.

3) **Registru breslei tâmplarilor** (1520-1526)⁵⁹. Sunt însemnări din anul inițierii registrului (1520) până în 1526, an în care breasla devine mai cuprinzătoare, după modelul sibian, incluzând, alături de tâmplari, pictori, sticlari și sculptori în lemn⁶⁰. Însemnările sunt datorate mai multor mâini, una dintre acestea aparținând, probabil, magistrului Nicolaus, notarul orașului, care în anul 1520 figurează ca membru al breslei⁶¹. Implicarea (totală sau parțială) magistrului Nicolaus în activitatea scripturistică a breslei rezultă dintr-o însemnare datată 1525, când, se menționează în registru, aceasta îi e datoarea cu 3 florini pentru „dezlegarea” unei scrisori de la Sibiu. Potrivit mărturiilor documentare, magistrul Nicolaus desfășoară o activitate intensă atât ca notar, prin redactarea unor documente emise de sfatul orașului⁶², copierea unor acte datorate altor emitenți⁶³ sau ca scrib al unor bresle, cât și ca jurat (1505)⁶⁴. Însemnările (în limba germană) vizează măsurile luate de breaslă pentru întreținerea altarului, lista membrilor (1520), amenda unui meșter (1524) și obligația calfei de a plăti un „ort” de bani (25 dinari) pentru sigilarea scrisorii de călfie.

4) **Registru breslei arămarilor** (1554)⁶⁵. Început în anul 1554, registrul se datorează unui meșter, care a ținut să-și menționeze nu numai numele ci și domiciliul, motivându-și inițiativa prin recursul la *memoria*: „Eu, Michael Kesler, am scris acest registru cu mâna mea, în casa tatălui meu din Târgul Cailor (care este și casa sa), pentru pomenirea mea”⁶⁶. Alături de numele membrilor breslei, între care figurează și el, singurul cu domiciliul precizat, sunt consemnate, tot în limba germană, câteva norme privind angajarea și obligațiile ucenicilor.

Sibiu

1) **Registru breslei croitorilor** (1449-1528). Conținutul acestui registru, la rândul lui, unul dintre cele mai vechi, l-am reconstituit (parțial/total?) pe baza însemnărilor publicate de Friedrich Müller⁶⁷ și de editorii celui de-al doilea volum, intitulat „Handel und Gewerbe” din seria „Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt”⁶⁸. Majoritatea însemnărilor sunt redactate în limba germană (doar titlurile sunt în latină) și cuprind: numele membrilor breslei (pentru intervalul dat), informații despre aplicarea unor pedepse, confecționarea unor articole vestimentare, reglementări de breaslă, primirea ucenicilor și a calfelor, socoteli ale breslei. Presupunem că a fost scris de diverși meșteri (nu de un notar), deoarece în anul 1478 este consemnat

57 *Ibidem*, IX, p. 68.

58 *Ibidem*, IX, p. 318.

59 *Ibidem*, IX, pp. 136-137.

60 La data de 13 ianuarie 1523, magistratul orașului Brașov confirmă statutul breslei tâmplarilor, sculptorilor în lemn, pictorilor și sticlarilor. *Ibidem*, IX, pp. 139-141, nr. 68.

61 În această calitate, împreună cu alți meșteri, se prezintă în fața sfatului orașului pentru a cere confirmarea statutului, pe baza statutului breslei similare din Sibiu (1523). *Ibidem*, IX, p. 139.

62 Statutul breslei arcarilor (25 august 1505, Brașov). *Ibidem*, IX, pp. 83-87, nr. 34; act emis de sfatul orașului la 18 decembrie 1511. *Ibidem*, IX, pp. 100-101, nr. 43.

63 Porunca lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei din 19 martie 1513, Buda, adresată breslei aurarilor din Brașov, de a-l primi pe meșterul Christopherus în mijlocul ei, copiată de magistrul Nicolae (*magister Nicolaus, notarius civitatis Brassoviensis, manu propria collacionavit*). *Ibidem*, IX, pp. 115-116, nr. 54.

64 *Ibidem*, IX, p. 85.

65 *Ibidem*, IX, pp. 213-215, nr. 110.

66 *Ibidem*, IX, p. 214.

67 Müller, Friedrich, *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen*, 2. Auflage, Bukarest, 1986, pp. 65-68, passim, cronologic până la anul 1500.

68 *Quel. Herman.*, II, pp. 141-146, nr. 54.

meșterul croitor Jacob Kamner (Camer) ca autor al listei ce conține arsenalul breslei: *Registrum Jacobi Camer super arma pertinencia ad cecham Sartorum*, care continuă în limba germană⁶⁹. Hospes al orașului Sibiu⁷⁰, membru al breslei croitorilor⁷¹, Jacob Kamner este implicat și în organizarea pazei orașului, în anul 1486, fiind unul dintre cei patru *custodes ad portam sartorum*⁷². Este singurul nume de meșter pe care registrul îl păstrează în calitate de scrib, calitate legată de atribuțiile sale ca paznic.

Cluj

1) **Registrul breslei croitorilor** (1528-1552)⁷³. Cel mai vechi registru care s-a păstrat pentru Cluj este cel al breslei croitorilor și al fraternității Tuturor Sfinților, asociată acesteia, început în anul 1528. Denumirea, „*Register der herren wund mester der schneyder czech wund der Brwder der Brwderschaft Aller lyben heyligen*”⁷⁴, evidențiază relația dintre breasla croitorilor și confreria pe care o patronează, consacrată Tuturor Sfinților⁷⁵. Acest registru este singurul dintre cele analizate, în al cărui titlu breasla este asociată confreriei meșteșugărești. Este redactat în limba germană, pe fiecare foaie fiind înregistrat numele unui meșter, ceea ce presupune intenția de a fi un registru al meșterilor. Ulterior, sunt înscrise sub numele meșterilor, de către altă mână decât cea care a inițiat registrul, unele pedepse despre care nu știm cu certitudine dacă vizează calitatea de membru al breslei sau al confreriei. Nu știm, de asemenea, semnificația acelor liniuțe trasate pe lângă numele unor meșteri (diferite ca număr): marchează unele abateri profesionale, absența/prezența la slujbele religioase organizate de propria confrerie, sau cu totul altceva?! Completările continuă până în anul 1552, nu foarte riguros și ordonat, pe foaia a treia, de exemplu, fiind prezente câteva notițe din veacul al XVIII-lea.

Responsabili cu evidența registrului, începând cu mijlocul veacului al XVI-lea, sunt de obicei patru meșteri⁷⁶, despre care nu se poate preciza dacă dețin calitatea de staroși ai breslei.

2) **Registrul breslei aurarilor** (1546-1582)⁷⁷. Redactat în limba latină, cu unele inserări în limba maghiară (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea), cuprinde numele meșterilor, eventual și anul morții acestora, „amenzile” aplicate și listele de socoteli ale breslei pentru anii 1546-1550 (parțial publicate de Samuel Goldenberg, pentru anul 1550)⁷⁸. Potrivit listei de cheltuieli (*exposita*) din anul 1550, breasla plătește un notar, cu 1 florin⁷⁹, pentru evidența contabilă. Pentru anii menționați, aceasta este redactată de aceeași, trădând prezența unui profesionist în arta scrierii. Intervenția „haotică” a mai multor mâini în cuprinsul registrului, cu o scriere mai puțin exersată, în același interval temporal, sugerează implicarea unor meșteri în activitatea scripturistică a breslei, mai puțin atenți la ordonarea cronologică a însemnărilor.

3) **Registrul breslei butnarilor/dogarilor** (1548-1629)⁸⁰. Însemnările în limba germană, cu excepția titlului, *Registrum doleatorum*, se derulează până în prima jumătate a veacului al XVII-lea, fără rigurozitate, cu reveniri ulterioare pe aceeași pagină, datorate mai multor mâini, probabil din cadrul breslei. Este început ca un registru al meșterilor, fiecăruia revenindu-i o pagină. Mai târziu, registrul pierde din structura inițială înregistrând, fără o respectare a cronologiei, pe lângă diverse amenzi, calcule, încasări și cheltuieli ale breslei (pe aceeași pagină se regăsesc însemnări din veacuri diferite, iar pe foaia de titlu, o notiță din anul 1610).

69 Müller, Friedrich, *op.cit.*, p. 86.

70 *Rechn. Herman.*, I, p. 45. În anul 1479 figurează în listele de impozitare ale orașului în categoria *hospitum*.

71 Müller, Friedrich, *op.cit.*, p. 84.

72 *Rechn. Herman.*, I, p. 125.

73 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (în continuare: SJAN) Cluj, Documente medievale, Fond breasla croitorilor, Nr. 47. Format 31x21 cm., hârtie, copertat în piele, 255 file.

74 *Ibidem*, f. 2r.

75 Despre confreria Tuturor Sfinților a breslei croitorilor din Cluj, vezi: Gross, Lidia, *Bresle și confrerii sau despre pietatea urbană în Transilvania medievală (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, 2014, p. 201.

76 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, p. 210.

77 *Nomina Dominorum magistrorum per ordinem sequuntur 1549 renovate* (dar include evidențe contabile începând cu anul 1546).

La: SJAN Cluj, Documente medievale, Fond breasla aurarilor, Nr. 3, Format 28x18 cm., hârtie, 85 file.

78 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, pp. 370-375.

79 *Ibidem*, p. 371.

80 *Registrum doleatorum. Anno Christi partus conscriptum 1548*. La: SJAN Cluj, Documente medievale, Fond breasla butnarilor, Nr. 1. Format 26x18 cm., hârtie, 38 file.

Inventarierea celor mai timpurii registre din orașele menționate relevă un conținut divers, numitorul comun reprezentându-l numele meșterilor dintr-o anumită perioadă. Din acest punct de vedere, acestea pot fi încadrate în categoria așa-numitelor „Mischbücher” (registre mixte)⁸¹. Varietatea tematică a însemnărilor poate fi legată de ezitățile, inconsecvențele inerente începuturilor, aceste registre situându-se printre cele dintâi din spațiul transilvan; așadar, o clasificare pe domenii a acestora este exclusă pentru segmentul temporar reprezentat de secolul al XV-lea și mijlocul veacului următor, ținând seama că fiecare breaslă are doar câte un registru.

În ceea ce privește scrierea de registru, aceasta reprezintă forma „cea mai rapidă, dar totodată cea mai neîngrijită și urâtă a goticii târzii”⁸², întregul ei aspect demonstrând că scrierea a devenit un sistem eficient de semne, pus în folosul practic al cotidianului.

Sunt redactate în limbile vernaculare, cu excepția titlurilor scrise, de obicei, în limba latină. Registrul breslei aurarilor din Cluj, este singurul scris, predominant, în latină. Responsabilitatea „ținerii” registrelor revine staroștilor (țeh-meșterilor) sau unor meșteri special desemnați, fiind completate fie de membri ai breslei fie de notari ai orașului.

Remarcăm, în cadrul registrelor, continuitatea însemnărilor pe durata a o sută de ani (sau chiar mai mult), care poate fi explicată nu numai prin prețul suportului de scris, ci și prin recursul la *memoria* și ideea perpetuității, chiar dacă numele unor meșteri sau însemnările mai vechi sunt șterse pentru a marca „ieșirea” acestora din sfera de interes imediată.

O altă caracteristică o reprezintă lipsa „ordinii” interne: dacă majoritatea încep printr-un cadru fix (de exemplu, foaie de titlu, urmată de pagini cu numele meșterilor înscrise central-sus, pe câte o foaie un nume), cu trecerea anilor se constată abandonarea acestuia, însemnările sau calculele făcându-se uneori la întâmplare, pe foi, spații, rămase libere, pe aceeași pagină regăsindu-se note din secole diferite.

În ciuda acestor inconsecvențe și a aspectului uneori „haotic”, nu putem să nu evidențiem rolul pe care acest tip de scripte l-a avut în dezvoltarea limbii scrise și în popularizarea scrierii la nivel urban.

Alături de registrele breslelor, sunt relevante pentru activitatea scripturistică a comunităților meșteșugărești și registrele fraternităților constituite de calfe. Fără a detalia, în acest context tema, pe care am abordat-o adiacent în câteva studii consacrate acestui fenomen în perioada pre-Reformă⁸³, menționăm doar ca ilustrativ „*Das Register der Johannes Bruderschaft*” al calfelor de cizmari/pantofari din Sibiu, care consemnează (în limba germană) numele membrilor și locul de origine al celor înscrși între anul 1484 și sfârșitul secolului al XVI-lea, completat succesiv de către calfe⁸⁴.

C) Acte și scrisori emise de bresle

Breasla, o instituție specifică organizării profesionale în evul mediu (supraviețuitoare, în unele spații, până în epoca modernă) detectabilă nu numai în orașe ci și în târguri, beneficiind de personalitate juridică, poate emite acte întărite cu pecetea proprie. Alături de registre, acestea constituie o sursă relevantă, fiind direct legate de activitatea scripturistică a asociației profesionale, care le emite și, în unele cazuri, probabil, asigură redactarea lor.

În cele trei orașe avute în vedere, în intervalul temporar dat, acest aspect al activității desfășurate în cadrul breslei nu este foarte bine ilustrat. Se cunoaște obligativitatea eliberării de către meșteri a certificatelor de ucenicie sau călfie (*lerbrief, littere famatoriales*) după terminarea stagiului profesional, ca dovadă a efectuării acestuia, obligativitate stabilită în unele statute și consemnată în registre. Potrivit unor articole de breaslă, certificatul trebuia să adeverească nu numai numărul anilor de ucenicie sau călfie, ci și numele meșterului de la care ucenicul a deprins meseria, sau la care a lucrat în calitate de calfă, dacă ucenicul sau calfa și-a dus la bun sfârșit perioada de pregătire și dacă și-a plătit toate taxele cuvenite meșterului și

81 Hartmann, Josef u. Klosterhuis, Jürgen, *op.cit.*, p. 60.

82 Jakó, Sigismund, „Paleografia latină cu referire la Transilvania (sec. XII-XV)”, în: *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. I, București, 1956, p. 217.

83 Gross, Lidia, *op.cit.*, pp. 184-238.

84 Zimmermann, Franz, „Das Register der Johannes-Bruderschaft und die Artikel des Hermannstädter Schuster-Zunft aus dem 16. und 17.-ten Jahrhundert”, în: *Archiv der Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N.F., XVI, 1880, nr. 2, pp. 355-426; Gross, Lidia, *op.cit.*, pp. 203-227.

breslei⁸⁵. Cu toate acestea, pentru perioada cuprinsă între secolul al XV-lea și mijlocul secolului al XVI-lea, nu se păstrează niciun asemenea certificat, nici pentru orașele Brașov, Cluj, Sibiu, nici pentru altele din spațiul transilvan (după știința noastră).

Un exemplu de act, redactat în limba germană, este cel emis la data de 28 august 1469 de către „meșterii și bătrânii” breslei țesătorilor din Sibiu, în scopul popularizării în rândul meșterilor a normelor breslei lor⁸⁶. Recunoscând că „scrisoarea tuturor articolelor și părților ar fi puțin cam neplăcută” (*eyn wenig vordrosslich*), staroștii înștiințează în scris doar normele esențiale ale meșteșugului breslei lor. Deși în cuprinsul scrisorii se face referire la „sigiliul ... pe care sunt uneltele meseriei”, ca mijloc de autentificare, aceasta, deși păstrată în original (conform editorilor), nu prezintă nici un semn de validare.

„Sub sigillo nostre ceche”, de astă dată vizibil chiar sub text, este redactată, în limba latină, scrisoarea emisă de către breasla cizmarilor din Brașov, la data de 25 februarie 1472, prin care aceasta comunică tuturor meșterilor cizmari, oriunde ar locui (*universis magistris eiusdem artis ubiuis commorantibus*), fuga lui Johannes Slezita „cum longis crinibus cognominatus” după o faptă de violență săvârșită asupra soției meșterului Steffan Sutor, la care lucrase un timp⁸⁷. Scopul scrisorii este de a face cunoscută fapta sa în mediul meșterilor cizmari, cărora li se cere să nu îl primească pe fugar, nici în casă, nici în atelier, până ce acesta nu îi va da satisfacție meșterului vătămat. Păstrarea scrisorii în fondul orașului Bistrița dovedește faptul ca aceasta a circulat „transmisă din loc în loc”, așa cum s-a cerut în cuprinsul ei, difuzând mesajul de înștiințare și avertizare⁸⁸.

În aceeași linie epistolară se înscrie corespondența breslei aurarilor din Brașov cu breslele similare din Bács și Szeged, din anul 1512, în legătură cu numitul, de către noi, „caz Christopherus”⁸⁹. În arhiva orașului Brașov se păstrează scrisorile trimise de reprezentanții breslelor din cele două orașe ale regatului maghiar (în număr de patru), în legătură cu vinovăția sau nevinovăția meșterului aurar Christopherus, acuzat de furtul unei agrafe de argint (*vulgariter Naffa*) pe când lucra în calitate de *servus* în atelierul meșterului Blasius din Bács și de instigare la furt pe când se afla în calitate de calfă în atelierul meșterului Johannes Nemeth din Szeged. Fără a intra în detaliile cazului, care ar putea constitui ele în sine subiectul unui studiu, relevăm în acest context importanța schimbului de scrisori între bresle, alături de mărturia verbală, evocată chiar în cuprinsul unei epistole, ca modalitate de informare reciprocă și, de asemenea, importanța acestora ca acte cu valoare juridică: ele sunt dovezi (ale nevinovăției, în acest caz) pe baza cărora breasla aurarilor din Brașov, care refuzase reprimirea meșterului în urma acuzațiilor, trebuie să își reconsidere atitudinea. Problemele meșterului Christopherus s-au amplificat din cauza faptului că acesta nu a prezentat țeh-meșterilor din propria breaslă scrisoarea de împăcare și dezvinovățire primită de la comunitatea aurarilor din Bács, nici nu a pus-o „la locul său în casa breslei, ci, mai degrabă o ține în traista sa (*sed potius tenet in sua bursa*), iar dacă o va ține mereu în traistă nu vor putea afla /adevăru/ nici domniile voastre, nici alții”⁹⁰. Este surprinsă în aceste rânduri importanța cuvântului scris, care prin mijloace de autentificare și întărire (sigiliul breslei) și mesaj, devine act doveditor într-o anumită împrejurare. Acesta, însă, reprezintă o „probă” în măsura în care este văzut și dobândește o cunoaștere publică.

Cele patru scrisori trimise la Brașov (păstrate în original sau sub formă de copie), sunt redactate în limba latină, ceea ce presupune prezența unui notar (cunoscător al acestei limbi), atât în ceea ce privește redactarea lor (la Bács și Szeged), cât și în citirea și traducerea lor. Considerăm că este puțin probabilă cunoașterea atât de bine a limbii latine de către cei numiți generic *mechanici*, încât să poată redacta într-o formă desăvârșită asemenea tipuri de acte (sau să le citească și înțeleagă). Un anumit nivel de aprehensiune nu poate fi exclus, în anumite cazuri, dacă ținem seama, de exemplu, că registrul confreriei *Corpus Christi* din Sibiu, o confrerie a stării laice, corespunzător anilor 1525-1527, este redactat în limba latină de către Petrus Kirchberger (unul dintre „provizorii” confreriei care nu face parte din starea clericală și nu deține vreun titlu academic)⁹¹.

85 Goldenberg, Samuel, *op.cit.*, p. 191.

86 *Quel. Herman.*, II, pp. 156-160, nr. 61.

87 *Quel. Kr.*, IX, pp. 57-58, nr. 16.

88 SJAN, Primăria orașului Bistrița, Seria I, Nr. 194.

89 Este vorba despre scrisorile: 1512 februarie 9, Bács (*Quel. Kron.*, IX, pp. 101-102, nr. 44); 1512 februarie 14, Szeged (*Ibidem*, IX, pp. 103-104, nr. 45); 1512 august 2, Bács (*Ibidem*, IX, pp. 108-109, nr. 49); 1512 august 26, Szeged (*Ibidem*, IX, pp. 108-111, nr. 50).

90 1512 august 26, Szeged, (*Ibidem*, IX, p. 110).

91 Gross, Lidia, *Confreriile medievale în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 236-239.

Un caracter oficial are și scrisoarea breslei tăbăcarilor din Buda adresată breslei similare din Sibiu (1522), redactată însă în limba germană, cu privire la reabilitarea lui Paul Poldner, calfă din Sibiu, pe nedrept defăimat de altă calfă sibiană, aflată și ea la Buda⁹².

Indiferent de limba de redactare a scrisorilor (latină sau germană) și de cine le scrie, ele dovedesc familiarizarea comunităților meșteșugărești cu utilizarea textului (direct sau prin intermediar), precum și recunoașterea de către acestea a actului scris ca modalitate oficială de comunicare în anumite situații legate de activitatea breslei lor. Corespondența constituie, alături de celelalte scripte ale breslelor (registre, reglementări) o mărturie concludentă a deschiderii asociațiilor profesionale spre practica scrierii. Recursul la cuvântul scris devine tot mai frecvent începând cu veacul al XVI-lea, pentru ca de la mijlocul acestuia, după impunerea Reformei religioase, să asistăm la o multiplicare a înscrisuri în limbile vulgare precum și a registrelor de breaslă.

Considerații finale

Succinta prezentare a activității scripturistice caracteristică breslelor din cele trei orașe relevă pe lângă trăsături comune și aspecte specifice care, printr-o abordare comparativă cuprinzătoare pot restitui dimensiunile acestei problematice la nivelul întregului spațiu transilvan.

Desigur că în contextul temei date, deosebit de importante sunt acele scripte scrise chiar de meșteșugari (destul de dificil de identificat doar pe baza caligrafiei, atunci când nu sunt consemnate nume); în aceeași măsură, pot fi relevante și acelea care au fost scrise de alții (notari) pentru ei. Toate mărturisesc despre deprinderea și utilizarea scrierii la nivelul comunităților meșteșugărești, nu numai la nivelul meșterilor ci și al calfelor, rolul pe care l-au avut acestea în intensificarea activității scripturistice la nivel urban (alături de instituțiile conducătoare ale orașului) îndeosebi în promovarea limbilor vorbite, înainte ca Reforma să le generalizeze⁹³.

Chiar și pentru acest interval temporar, tema este extrem de vastă și de complexă dacă avem în vedere diversitatea surselor direct legate de existența asociațiilor profesionale: registre de breaslă, registre ale fraternităților organizate de calfe, sau meșteri, reglementări, scrisori, acte emise de breaslă, precum și statute, ca izvoare indirecte. Acestui aspect i se alătură evoluția specifică a fiecărui oraș și târg transilvan la care se adaugă particularitățile asociațiilor profesionale, în funcție de domeniul de activitate și funcțiile asumate.

De asemenea, relevante pentru deprinderea scrierii în mediul meșteșugăresc sunt acele scripte care nu se leagă direct de calitatea acestora de *corpus* profesional, cum ar fi registrele de socoteli ale confreriilor organizate la nivelul stării laice. Redactate, de obicei, de meșteșugari, membri ale acestora, în calitate de „oficiali/provizori” acestea largesc sfera de investigare.

Un demers coerent și comprehensiv asupra problematice impune compararea activității scripturistice desfășurată în mediul meșteșugăresc din Transilvania, cu cea înregistrată în alte centre urbane ale Ungariei medievale, sau chiar central europene, în măsura posibilului. Doar astfel, vom reuși o reconsiderare și o valorificare a istoriei meșteșugărești din perspectiva istoriei scrisului, menită să întregească și să nuanțeze imaginea consacrată, conturată din perspectivă economică, socială, artistică, religioasă și militară a comunităților de artizani în evul mediu.

Considerations on documents and scripts Guilds from Transylvania (XV-XVI)

(Abstract)

The present study aims to achieve an introduction to an extremely complex and extensive theme, which in Romanian historiography does not benefit from a punctual approach, namely, the practice of writing associated with the craft communities or guillages in the era Medieval. Starting from the specific sources (regulations, registers, statutes, acts issued by guille) the approach proposes a possible analysis scheme (certainly perfectible), focusing on the data that the springs, in particular edite, offers for three urban centres: Brasov, Sibiu and Cluj. The brief presentation of the issue reveals that the scriptourism activity carried out within the artisans communities contributes to a reconsideration of the history of the Guild and of the craft life and from this perspective.

92 1522 martie 1, Buda (*Quel. Herman.*, II, pp. 278-280, nr. 96).

93 „*Reformationsbüchlein*” este tipărită de Johannes Honterus în anul 1543 și de-abia în anul 1550 Universitatea săsească decide ca „ordinea bisericească a tuturor germanilor din Transilvania” să fie obligatorie pentru toate teritoriile locuite de sași.